

Tekstin ymmärtäminen, 7. luokka

NIMI: _____

LUOKKA: _____

T	V	Y	O
---	---	---	---

Suomen kalliomaalauksista

Suomen kalliomaalaukset ovat osa samaa perinnettä, jota tavataan kaikkialla maailmassa. Jo kymmeniä tuhansia vuosia sitten ihminen on tehnyt kaikilla mantereilla kuvia kallioihin. Kuvat on joko maalattu kiven pinnalle tai hakattu tai kaiverrettu kallioon. Luoliin tai avoimiin kallioseinämiin maalattuja kuvia kutsutaan kalliomaalauksiksi ja kaiverrettuja kalliopiirroksiksi. Suomesta ei ole löydetty yhtään kalliopiirrosta.

Suomessa lasketaan olevan n. 140 kalliomaalauksia. Alle sadassa on jokin tunnistettava kuva, lopuissa väri on levinnyt ja puuroutunut, eikä niistä voi erottaa tunnistettavia hahmoja. Osa saattaa olla tarkoituksella maalattu kauas näkyväksi läikäksi.

Maalaukset on tehty yleensä jääkauden hiomiin sileisiin kallioihin, jotka nousevat jyrkästi vedestä. Ne ovat usein sisäänpäin kaltevia, ja maalausten yläpuolella saattaa olla suojaava kalliolippa. Tämä on auttanut maalauksia säilymään. Lisäksi sadevesi ja kallion kosteus on tuhansien vuosien aikana liottanut kivistä pihappoa eli silikaa, joka on muodostanut maalausten päälle läpinäkyvän suojakerroksen.

Yleisimmät kuva-aiheet Suomen kalliomaalauksissa ovat ihminen, hirvi ja vene. Ihmiset on yleensä kuvattu hyvin yksinkertaisesti, tikku-ukkomaisina, jopa pelkkinä viivoina. Myös venekuvat ovat hyvin pelkistettyjä, kaarevia viivoja, joihin miehistö on merkitty pystyviivoilla. Hirvet on maalattu joko ääriviivoin tai väritetty kokonaan. Joillain hirvillä on sydäntä merkitsevä piste.

Maalaukset on tehty punamullalla. Se on rautapitoista savimaata, jota on poltettu punaisen värin korostamiseksi. Kun punamultaan sekoitetaan jotain sidosainetta, kuten verta, eläinrasvaa tai linnunmunia, siitä saadaan levitettävää väriä. Maalaamiseen käytettiin joko sormea, puutikkua tai tikkuun sidottiin karvaa pensseliksi. Kämmenten kuvat tehtiin levittämällä väriä käteen ja painamalla se kallioon. Nämä ovat ns. positiivisia kuvia. Muualla maailmassa on myös negatiivisia kämmenten jälkiä, jotka tehtiin painamalla maalattavaan pintaan kämmen ja levittämällä sen ympärille väriä.

Jatkuu...

Suurin osa Suomen kalliomaalauksista sijoittuu niin sanotun Järvi-Suomen alueelle. Valtaosa maalaus kallioista jää ympyrän sisään, joka kulkee kaupunkien Lahti-Kouvola-Lappeenranta-Savonlinna-Jyväskylä kautta. Toki kalliomaalauksia tunnetaan muualtakin Suomesta, esimerkiksi Pohjois-Suomesta ja pääkaupunkiseudulta.

Maalausten ajoituksessa on käytetty hyväksi tietoa rannansiirtymisestä ja vesistöjen historiasta. Jääkaudella monen kilometrin paksuiset, painavat jäämassat painoivat maata alaspäin. Kun jää sulii, maa alkoi kohota. Rannansiirtymisellä tarkoitetaan sitä, että korkealla olevat paikat ovat paljastuneet vedestä ensin ja matalalla olevat myöhemmin.

Vanhimmat kalliomaalaukset on tehty ehkä noin 7000 vuotta ja nuorimmat noin 3000 vuotta sitten. Voimme vain arvailla, miksi kivikauden ihmiset maalasivat kuvia kallioihin. Maalaus kalliot ovat yleensä kapeissa salmissa. Tämän voisi tulkita niin, että osa maalauksista olisi toiminut vesillä liikuttaessa reittimerkkeinä. Nykyään vallitsee käsitys, että maalaukset liittyisivät šamanismiin. Tällöin hirvi tai käärme olisivat šamaanin apuhenkkiä ja vene se kulkuväline, jolla hän, yhteisön tietäjä ja parantaja, pääsi aliseen maailmaan kysymään esi-isiltä neuvoja ongelmiin.

Kalliomaalaukset ovat muinaismuistolain suojaamia. Niitä ei saa turmella eikä hävittää. Valitettavasti joidenkin päälle on raaputettu nimikirjaimia tai levitetty väriä. Pahin uhka maalausten säilymiselle on kuitenkin kallion pintaan kasvanut jäkälä, jonka kasvua ilmansaasteet ovat edistäneet.

Kalliomaalaukset ovat viestejä tuhansien vuosien takaa tuolloin eläneiden ihmisten ajatus- ja uskomusmaailmasta. Vaikka emme tiedä maalausten merkitystä, voimme hyvin aistia niiden läheisyydessä jotakin ikiaikaista ja pyhää.

Jukka Parkkinen

Jatkuu...

KYSYMYKSIÄ

1. Teksti on

- a) mielikuvituksellinen kertomus.
- b) tutkimukseen perustuvaa tietoa.
- c) totuudenmukainen uutinen.
- d) todenperäinen tarina.

2. Kalliopirroksiksi kutsutaan

- a) luoliin tai avoimiin kallioseinämiin maalattuja kuvia.
- b) luoliin tai avoimiin kallioseinämiin kaiverrettuja kuvia.
- c) luoliin tai avoimiin kallioseinämiin väritettyjä kuvia.
- d) luoliin tai avoimiin kallioseinämiin raaputettuja kuvia.

3. Kalliomaalaukset ovat voineet toimia reittimerkkeinä, sillä

- a) ne sijaitsevat yleensä kapeissa salmissa.
- b) niissä kuvataan usein veneitä.
- c) maalausalliot nousevat jyrkästi vedestä.
- d) suurin osa maalauksista sijoittuu Järvi-Suomen alueelle.

4. Aseta väittämät tekstin mukaiseen järjestykseen ja kirjoita niihin numerot 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ja 8 (1–8).

- () Kalliomaalauksia on löydetty myös pääkaupunkiseudulta.
- () Osa maalauksista on saattanut toimia reittimerkkeinä.
- () Kalliomaalaukset ovat suojeltuja.
- () Osassa kalliomaalauksia ei ole enää tunnistettavia hahmoja.
- () Jään sulaessa maa alkoi hiljalleen kohota.
- () Pensseli tehtiin sitomalla puutikkiin karvaa.
- () Maalausten ihmiset on kuvattu yksinkertaisina tikku-ukkoina.
- () Kalliomaalausten pahin vihollinen on jäkälä.

Jatkuu...

5. Mikä seuraavista väittämistä ei pidä paikkaansa?
- a) Maailman vanhimmat kalliomaalaukset ovat kymmeniä tuhansia vuosia vanhoja.
 - b) Piihappo eli silika on liuottanut kalliomaalauksia tuhansien vuosien aikana.
 - c) Sidosaineen avulla poltetusta rautapitoisesta savimaasta saatiin levitettävää väriä.
 - d) Suomen kalliomaalaukset on tehty noin 7000–3000 vuotta sitten.
6. Kalliomaalauksia ei saa turmella. Mitä sana ”turmella” tarkoittaa?
- a) murskata
 - b) saastuttaa
 - c) vahingoittaa
 - d) nujertaa
7. Tekstin sana ”šamanismi” tarkoittaa
- a) pahuuden voimia.
 - b) tietäjää ja parantajaa.
 - c) eläinten yhteisöä.
 - d) tietäjä- ja parantajakulttuuria.
8. Šamaani matkusti veneellään aliseen maailmaan kysymään neuvoa. Tekstissä ”alinen maailma” viittaa
- a) maanalaiseen luolaan.
 - b) salaiseen maailmaan.
 - c) henkien asuinsijaan.
 - d) taivaaseen.

Jatkuu...

9. Tekstin päätarkoituksena on

- a) muistuttaa, että kalliomaalaukset ovat muinaismuistolain suojaamia.
- b) korostaa, ettemme vielä tiedä, miksi kalliomaalauksia tehtiin.
- c) antaa tietoa kalliomaalausten merkityksestä suomalaisille.
- d) antaa tietoa kalliomaalauksista ja niiden historiasta.

10. Mikä seuraavista ei ole auttanut kalliomaalauksia säilymään?

- a) rautapitoisen savimaan muodostama suojakerros
- b) sadevesi ja kallion kosteus
- c) kalliolippa
- d) sisäänpäin kaltevat kalliot

11. Kalliomaalausten hirvet on

- a) kuvattu hyvin yksinkertaisesti.
- b) merkitty pystyviivoilla.
- c) maalattu ääriviivoin tai väritetty kokonaan.
- d) pelkistetty kaareviksi viivoiksi.

12. Kalliomaalauksista

- a) valtaosa sijaitsee Pohjois-Suomessa ja pääkaupunkiseudulla.
- b) osa sijaitsee Pohjois-Suomessa ja pääkaupunkiseudulla.
- c) ei ole lainkaan havaintoja Pohjois-Suomessa ja pääkaupunkiseudulla.
- d) suurin osa jää ympyrän ulkopuolelle, joka kulkee kaupunkien Lahti-Kouvola-Lappeenranta-Savonlinna-Jyväskylä kautta.

Tekstin ymmärtäminen, 9. luokka

NIMI: _____

LUOKKA: _____

T	V	Y	O
---	---	---	---

Poron merkitys saamelaisille

Poronhoito on ollut vuosisatoja saamelaisille tärkein elämää ylläpitävä asia. Saamelaiset jutasivat eli muuttivat kesäasuinpaikoilta talvipaikoille ja päinvastoin. Porot kantoivat taakkoja ja vetivät pulkkia ja rekiä. Porosta saatiin lihaa, sen taljasta makuualustoja, makuupusseja, vaatteita ja jalkineita, nahasta, sarvista ja luista tarve-esineitä ja jätteistä suonilankaa ompelemista varten. Porosta käytettiin kaikki hyväksi.

Kun poroja teurastettiin syksyllä, tuore talja kaavittiin puhtaaksi jiekiöllä, s:n muotoisella puuvarteen kiinnitetyllä raudalla. Talja pestiin ja nahan puolelle hierottiin suolaa. Taljan kuivuttua nahkaan levitettiin seosta, jossa oli rasvaa, maitoa ja ruisjauhoa. Taljasta valmistettiin peskejä eli turkkeja. Poron koipi- ja kallonahoista tehtiin nutukkaita ja kallokkaita.

Lämmintä peskiä käyttivät sekä aikuiset että lapset. Peskin valmistaminen vaati useita porontaljoja. Harvinaisen värisistä ja hyvässä kunnossa olevista sekä vasojen ja purkakarvaisten porojen taljoista tehtiin juhla-asuja. Purkakarva tarkoittaa uutta ja kiiltävää karvaa, joka on tullut esiin poislähteneen vanhan karvan alta.

Nutukkaat eli karvakengät ovat poron koipinahoista ommellut kippurakärkiset jalkineet. Niiden pohjat ovat kahdesta osasta, jotka on asetettu myötä- ja vastakarvaan liukkauden estämiseksi. Kallokkat ovat myös karvakengät, mutta niiden talja on ohuempaa kuin nutukkaiden. Karvakengissä ei käytetty sukkia, vaan lämmikkeenä olivat kenkäheinät, jotka aseteltiin jalkineen sisään, ja jalka työnnettiin sitten heinien keskelle.

Kenkäheinät ovat oikeastaan saraa, jota saatiin kosteikoista ja purojen varsilta. Saraa pehmennettiin puunuijalla ja kuivattiin. Usein heinät kierrettiin kerälle kranssiksi eli fieralle. Kenkäheinät pitivät jalat lämpiminä ja imivät itseensä kosteuden.

Saamenpukuun kuuluvat säärystimet eli säpikkäät. Ne on valmistettu porojen koipinahoista. Sämpikkäiden varrensuu on villaista verkkangasta. Tämä osa jää karvakenkien varren sisään. Kun varren ja säpikkään ympärille kierretään paulanauha, kenkään ei pääse lunta.

Jatkuu...

Säpikkäät kiinnitetään yläreunasta nauhoilla. Säpikkäistä tulee koipinahkahousut, jos säärystimiin on tehty yläosa eli persamukset.

Poron taljasta valmistettiin kintaita ja vasan taljasta lakkeja. Kintaissa saatettiin käyttää myös lämmikkeenä heinää, mutta se oli saraa pehmeämpää, hyvälle tuoksuva Maarianheinää.

Taljoja käytettiin myös makuualustoina kodassa, reessä ja pulkassa. Nämä loitotaljat kuivatettiin rakennusten seinustoilla auringossa syksystä kevääseen. Karvattomasta puolesta tuli pinnaltaan vettä hylkivä.

Taljojen lisäksi tarvittiin sileää poronahkaa. Se valmistettiin poistamalla karva mädättämällä. Se tapahtui esimerkiksi niin, että talja haudattiin syksyllä lumeen. Keväällä karva irtosi helposti. Sen jälkeen nahka parkittiin upottamalla se pajunkuoresta ja tuohesta keitettyyn veteen.

Käsin parkittua nahkaa sanotaan sisnaksi. Se on pehmeää ja soveltuu vaatteiden ja tarveesineiden valmistukseen. Ompeluun käytettiin poron jännettä, josta saatiin suonilankaa. Se on erityisen hyvä jalkineiden ompelussa, sillä se on kestävä ja käyttäytyy kosteudessa samalla tavalla kuin nahka.

Sisnasta valmistettiin koipinahkahousujen yläosa ja kesällä käytetyt vuotakengät. Ne ovat samanmalliset kuin karvakengät, mutta pohjissa on naudannahkaa, joka poronahkaa kestävämpää. Parkitusta poronahasta tehtiin myös erilaiset säilytyspussit, kassit ja laukut, jois sa kuljetettiin ruokatavaroita. Niestasäkiksi sanotaan nahkaista eväsreppua, jossa kannettiin pienempiä säilytyspusseja. Sisnasta valmistettiin myös komsiot, pikkulapsen kantokopat. Nahka pingotettiin puisen runkokehikon päälle.

Saamelaiset eivät enää jutaa, joten porojen merkitys vetojuhtina ja taakan kantajina on kadonnut. Poronhoito on kuitenkin yhä tärkeä elinkeino, vaikka sen rinnalle on tullut monia muitakin.

Saamelaisia asuu Saamenmaassa Ruotsin, Norjan, Suomen ja Venäjän alueella n. 50 000–100 000 laskutavasta riippuen. Suomessa on 6000 saamelaista, joista puolet puhuu saamea äidinkielenään. Saamelaiset ovat EU:n alueella ainua alkuperäiskansa. Vaikka se onkin sulautunut valtakulttuureihin, se on pystynyt pitämään omaa kulttuuriperintöään ja identiteettiään yllä.

Jukka Parkkinen

Jatkuu...

KYSYMYKSIÄ

1. Teksti on
 - a) sanomalehtiartikkeli.
 - b) tiedote.
 - c) raportti.
 - d) tietoteksti.

2. Makuualustoina käytettäviä porontaljoja
 - a) kuivatettiin kevästä syksyyn.
 - b) kuivatettiin auringossa.
 - c) kuivatettiin, kunnes ne olivat karvattomia.
 - d) kuivatettiin rakennusten sisätiloissa.

3. Kallokkaissa
 - a) käytettiin lämmikkeenä kenkäheiniä.
 - b) käytettiin lämmikkeenä sukkia.
 - c) jalat aseteltiin heinien päälle.
 - d) ei käytetty lämmikkeenä kenkäheiniä.

4. Aseta väittämät tekstin mukaiseen järjestykseen ja kirjoita niihin numerot 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ja 8 (1–8).

() Koipinahkahousuiksi kutsutaan säpikkäitä, joihin on tehty persamukset.
() Vuotakengät valmistettiin sisnasta.
() Saamelaiset eivät enää muuta kesäasuipaikoilta talvipaikoille ja päinvastoin.
() Aikaisemmin saamelaiset jutasivat.
() Kintaissa käytettävä heinä tuoksui hyvälle.
() Kenkäheinät pitivät jalat lämpiminä ja kuivina.
() Nutukkaiden pohjat ovat luistamattomat.
() EU:n alueella ei ole saamelaisten lisäksi muita alkuperäiskansoja.

Jatkuu...

5. Mikä seuraavista väittämistä ei pidä paikkaansa?
- a) Vuotakengät ovat karvakenkiä kestävämmät.
 - b) Poronhoito ei ole enää saamelaisten ainoa elinkeino.
 - c) Maarianheinä on pehmeämpää kuin kenkäheinä.
 - d) Säpikkäät valmistetaan purkakarvasta.
6. Saamelaisille poro on ollut
- a) monikäsitteinen.
 - b) monimerkityksinen.
 - c) monikäyttöinen.
 - d) moniarvoinen.
7. Saamelaiset ovat alkuperäiskansaa, joka on sulautunut valtakulttuureihin. Mitä sana "sulautua" tarkoittaa?
- a) yhdentyä
 - b) yhdistää
 - c) yhteyttää
 - d) yhtenäistää
8. Parkitseminen tekee nahasta
- a) karvatonta.
 - b) vettä hylkivää.
 - c) kuivaa.
 - d) pehmeää.

Jatkuu...

9. Tekstin tyyli on

- a) asenteellinen.
- b) tunteisiin vetoava.
- c) neutraali.
- d) kuvaannollinen.

10. Porojen merkitys

- a) saamelaisten identiteetille on kadonnut.
- b) elämää ylläpitävänä asiana on vähentynyt.
- c) elämää ylläpitävänä asiana on kasvanut.
- d) jutaamisessa on yhä tärkeä.

11. Suomessa saamea äidinkielenään puhuvia on

- a) noin 3000.
- b) noin 6000.
- c) noin 50 000–100 000.
- d) puolet Saamenmaan saamelaisista.

12. Peskin valmistuksessa tarvittiin

- a) purkakarvaa ja maitoa.
- b) saraa ja koipinahkoja.
- c) suolaa ja ruisjauhoja.
- d) suonilankaa ja sokeria.

il
ka
mo
ys
vää
hie
öön
eis
hap
lam
yrt
urs
riil
maik
ronk
häls
ela
yke
ina
ytis
imot
okan
leva
sira
humo
pelus
nihat
ropas
vääly
soime

kaina
aalsa
oinka
öispä
hamma
purha
venti
olppi
ankki
ilsva
turmus
kälmyt
sennal
vyrkää
halmuu
naalpa
tiulmo
vyiskö
amuna
ivelo
vemita
supari
harmuja
laimare
aisvanto
pilhunti
reivahdus
olhakka
laaparo
nalhajaj

yhränti
teukari
ääsydys
jelpeko
nalosta
miironka
oilmakki
hulmarto
lohvankki
hensirtta
valtsarrus
polhentsi
yytenski
truukinnus
iiteliukka
resmapaakas
vilhenporte
hailasnorva
enkasnartti
alsiknaapi
melviseltää
lavirentsa
maikkiltuja
vehdulmoida
haakkelmanti
stunkapeltti
valjuhkaampa
roveliustin
balitamppi
haftarni

Vaari, vanha lapinkävijä

Isoisä oli innokas lapinkävijä. Syksyisin hän vaelsi ja kevättalvisin hiihti Saariselällä ja Pallastuntureilla. Isoäiti sanoi, että jos vaarista oli niin mukavaa Lapissa, miksei hän muuttanut sinne. Isoisä sanoi, että jos hän asuisi Lapissa, hän ei voisi käydä siellä.

Isoisälle oli vuosien aikana tullut paljon lappilaisia vääртеjä eli ystäviä. Hän kertoili heistä usein. Tenojoella oli yksi saamelainen perhe, jonka luona vaari kävi usein. Hän kalasti Tenolla perholla. Kun hän kerran tuli joelta, vanha saamelaismummo kysyi, oliko isoisä saanut kalaa. Vaari sanoi, että vain alamittaisia harjuksia. – Missä ne ovat? häneltä kysyttiin. – Jätin ne jokeen, vaari vastasi. Saamelaismummo nauroi, ja sanoi, että heillä oli tapana keittää alamittaiset kalat perunoitten alla.

Kerran isoisä oli ajamassa peräkäräryllisellä Peugeotillaan Kilpisjärveltä etelään päin. Hänellä oli kyydissä Aslakka-niminen poroisäntä. Tiellä oli poroja, jotka lampsivat hitaasti auton edessä. Isoisä soitti torvea, mutta porot eivät välittäneet siitä mitään. Viimein vaari hermostui ja sanoi, että porot olivat sitten hirveän tyhmiä eläimiä. Johon poroisäntä oli sanonut, että ne kuitenkin pärjäsivät Lapissa aika hyvin.

Isoisän vakiokysymykset Lapista olivat: – Mikä on Ylläs ja mikä on Olos? Oikea vastaus oli: molemmat olivat Länsi-Lapin tuntureita. Kysyin kerran, mikä oli sitten Jeris. Isoisä sanoi, että minä nauran. En oikein ymmärtänyt, mitä hän tarkoitti, mutta sitten vaari selitti, että *Je ris* oli ranskaa ja tarkoitti suomeksi minä nauran. Tosin se oli myös hotelli Muoniossa Jerisjärven rannalla.

Isoisä kertoi, että Lapin asukkailla oli hyvä suuntavaisto, he eivät koskaan eksyneet erämaahan. Kerran hän kuitenkin oli ollut Aslakan kanssa tuntureilla, kun tämä oli sanonut, että hän ei oikein tiennyt, missä he olivat. Vaari oli kysynyt, mitä nyt tehtäisiin. Aslakka sanoi, että he keittäisivät kahvit ja menisivät sitten kotiin.

Isoisä sanoi osallistuneensa Marian päivänä Hetassa porokilpailuihin. Poro veti perässään suksilla olevaa kilpailijaa. Hän oli ajatellut, että se oli vähän samanlaista kuin vesihiihto. Mutta ei se ollut. Kysyin, miten kilpailussa oli käynyt. – Me hävisimme, isoisä sanoi. – Tai oikeastaan vain poro. Se oli painellut eteenpäin, kun hän oli itse tuiskahtanut heti alussa nenälleen hankeen. Onneksi poro oli löytynyt Ounasjärven toiselta rannalta melko pian.

Vaikka isoisä ei halunnut muuttaa pysyvästi Lappiin, hän hankki sieltä kesämökin. Se ei ollut mikään huvila, vaan autiotuvan tapainen kämppä. Vaari pani sen nimeksi kuitenkin Villa Pöksy. Koska nimenomaan talvella sitä tarvittiin.